

EMILIA KUZIOR

Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
e-mail: kuzioremia@gmail.com

MAGDALENA KOWALSKA

Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
e-mail: magdak2003g@gmail.com

ANNA SZKONTER-BOCHNIAK

Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
<https://orcid.org/0000-0001-6867-4982>
e-mail: anna.szkonter@polsl.pl

Schowane tożsamości: analiza tłumaczeń na język polski zaimków postaci niebinarnych płciowo obecnych w wybranych mediach anglojęzycznych

Streszczenie. W niniejszym artykule autorki przedstawiają zbiór danych dotyczących przekładu na język polski języka neutralnego płciowo używanego wobec postaci niebinarnych w mediach anglojęzycznych. Na podstawie 30 tłumaczeń z różnego rodzaju mediów (gry, seriale czy książki) dokonano badania mieszanego, łącząc badania ilościowe w postaci tabel i wykresów z jakościowymi, analizując dodatkowo kontekst procesu powstawania niektórych tłumaczeń, jak i uwzględniając wywiad z przedstawicielami kolektywu Rady Języka Neutralnego, stanowiącego redakcję portalu zaimki.pl, będącego istotnym źródłem wiedzy językowej dla osób niebinarnych nie tylko w Polsce. Analiza przykładów z mediów została podzielona według ich kategorii i omówiono głównie przypadki w jakiś sposób wyróżniające się lub przytoczone jako przykład zjawiska zaobserwowanego w tłumaczeniach z zakresu danej kategorii. Wykresy przedstawiają dane pochodzące z tłumaczeń języka bohaterów seriali, gdzie postaci jest najwięcej. Wyniki wszystkich tłumaczeń zostały podzielone na kategorie zgodnie z poszczególnymi mediami, podsumowano je za pomocą wspólnego wykresu kołowego. Wywiad przeprowadzony został drogą mailową. Artykuł zakończono skrótową prezentacją zaobserwowanych strategii oraz wnioskami ogólnymi.

Słowa kluczowe: niebinarność, transpłciowość, tłumaczenie, queer media, język polski neutralny

<https://doi.org/10.58683/dnswsb.2003>

1. Wstęp

Choć nadal jest ich niewiele, w mediach (w filmach, serialach, animacjach, książkach, grach) coraz częściej można zauważyć postacie niewpasowujące się w ogólnie przyjęte heteronormatywne konwencje płciowe. Mogą to być postacie nie-ludzkie, najzwyczajniej nieistniejące na tych samych zasadach co społeczeństwo ludzi. Często są to jednak po prostu ludzie o nieheteronormatywnej tożsamości płciowej, osoby transpłciowe, osadzone w rzeczywistości. Język angielski ułatwia zachowanie języka neutralnego płciowo między innymi dzięki powszechnie używanym zaimkom *they* w liczbie pojedynczej. Poza tymi standardowymi zaimkami można również natknąć się na postacie wskazane za pomocą neozaimków, najczęściej *ze/zir* lub *xe/xim*. Język polski, będąc językiem mocno nacechowanym płciowo, bardzo utrudnia wyrażenie neutralności, w szczególności w formach czasu przeszłego czasowników oraz w formach przymiotników. Trudności na płaszczyźnie języka jednak nie sprawiają, że osoby niebinarne nie będą istnieć lub staną się nieobecne w naszym życiu i w mediach. W związku z tym polscy tłumacze najprawdopodobniej będą coraz częściej stawać przed zadaniem umożliwienia polskim odbiorcom dostępu do tych historii.

Brak neutralnych płciowo zaimków w polszczyźnie oraz upowszechnianie od niedawna koncepcji niebinarności wśród polskiego społeczeństwa sprawiają, że tłumacze stają przed koniecznością balansowania między wiernym oddaniem oryginału a jego zrozumiałością przez polskich odbiorców. Artykuł motywowany jest trzema pytaniami: Jakie wyzwania napotykają tłumacze przy przekładaniu zaimków osobowych niebinarnych? Czym kierują się przy wyborze odpowiednich strategii tłumaczeniowych? Czy są one regularne, czy tłumacze są konsekwentni w swoich wyborach? Analiza tych strategii pozwoli lepiej zrozumieć, jak tłumaczący radzą sobie z przekładem zaimków osobowych niebinarnych oraz jak ich wybory wpływają na odbiór tekstów przez polskojęzycznych odbiorców.

Wpierw omówione zostanie istnienie języka neutralnego w przestrzeni polszczyzny. Przy czym należy zauważyć, że język polski w tej kwestii jest bardziej restrykcyjny od języka angielskiego, czego konsekwencją są w polskiej popkulturze niedokładne tłumaczenia. Rozwinięcie pracy to głównie analiza tłumaczeń podzielona według kategorii: animacje, gry wideo, książki oraz seriale. Autorki przeanalizowały tłumaczenia dotyczące trzydziestu różnych postaci niebinarnych płciowo, co stanowiło zdecydowaną większość przekładów takich postaci dostęp-

nych w zakresie podanych kategorii mediów. Przed opisywaniem przypadków należących do różnych kategorii, pod każdą z nich uwzględniono tabele wymieniające wszystkie zebrane tłumaczenia. Nie wszystkie przypadki opisano, a jedynie te wyróżniające się lub przytoczone jako przykład ogólnego zbioru danej strategii tłumaczeniowej w zakresie wybranego medium, jednak wszystkie były brane pod uwagę podczas tworzenia wniosków i podliczania danych. Ponadto wywiady z tłumaczami poszczególnych utworów umożliwiły wgląd w część procesu powstawania przekładów. Dodatkowo, aby dowiedzieć się więcej o samym procesie, autorki nawiązały kontakt z Radą Języka Neutralnego, która coraz częściej pomaga tłumaczom w przekładach języka postaci niebinarnych dla polskiego odbiorcy. Szymon Misiak, doktorant w Instytucie Anglistyki Uniwersytetu Warszawskiego, oraz Andrea Vos (osoba niebinarna preferująca zaimki *ono/jego* i *ono/jeno*), inżynierze informatyki, drogą mailową odpowiedziały na pytania. Odpowiedzi te zostały wstawione do pracy w ich oryginalnej formie. Celem pokazania pełnego obrazu uzyskanego z analizy wszystkie dane zostały finalnie posortowane i przełiczone, by ukazać w liczbach odpowiedzi na postawione we wstępie hipotezy. Umożliwi to sformułowanie wniosków i będzie stanowić próbę skategoryzowania użytych strategii tłumaczeniowych.

2. Niebinarność w polszczyźnie

Koncepcja niebinarności płciowej dotyczy osób, które nie utożsamiają swojej tożsamości płciowej z powszechnie wyróżnianymi dwiema płciami w kontekście płci kulturowej. Niebinarność jest szeroko pojętym nonkonformizmem wobec tradycyjnych ról płciowych. Spektrum niebinarności jest szerokie i wyróżnić w nim można wiele innych, bardziej specyficznych terminów na określenie różnej tożsamości w tej kategorii, np.: *apłciowość*, *płynnopłciowość*, *demipłciowość*. Podsumowując, uważa się niebinarność jako jedną z wielu form transpłciowości, która opisuje zróżnicowane doświadczenia życiowe i relację z tożsamością płciową poszczególnych osób. Niebinarność płciowa nie jest tym samym co *interpłciowość*, która jest powiązana z cechami fizycznymi. Nie oznacza to jednak, że tożsamości te wykluczają się nawzajem lub sobie przeczą (Krzysztoń, 2021).

Jak zauważyła Aleksandra Walkiewicz w swojej pracy wprowadzającej do problematyki językowych wykładników niebinarności płci w polszczyźnie, wprowadzenie nieistniejących w języku polskim naturalnie form neutralnych płciowo stanowi duże wyzwanie z powodu ich nierozłącznego powiązania z innymi elementami gramatyki. W przeciwieństwie do języka angielskiego, gdzie płeć w zdaniu można stwierdzić jedynie na podstawie zaimków i rzeczowników (np.

boyfriend, wife, son, miss), język polski nie daje jasno wyznaczonych przestrzeni umożliwiających tego rodzaju „podmienienie”. Każda forma płciowa istnieje w powiązaniu z inną formą gramatyczną, wobec czego nie wystarczą same zaimki — konieczne jest stworzenie pełnego systemu form przymiotników, rzeczowników, odmian czasowników, itd. (Walkiewicz, 2022, s. 87).

Co ciekawe, istnieje już sporo takich systemów. Praca ta, jak i duża część uwzględnionych przez nas tłumaczeń, nie byłyby w stanie powstać bez źródeł rozpowszechnionych przez same osoby queerowe, pragnące usystematyzować język dla własnych potrzeb. Najpopularniejszym takim źródłem jest portal *zaimki.pl*, prowadzona przez kolektyw osób queerowych, tworzona w formie wolontariatu celem upowszechnienia informacji dedykowanych innym osobom queerowym i nie tylko. Kolektyw prowadzi takie projekty, jak: niebinarny zin „Poczytałoście”, projekt „Niebinarny Spis Powszechny” oraz bazę translingwistyki. Na blogu udostępniane są na bieżąco materiały powiązane z niebinarną polszczyzną, a kolektyw swoim mecenatem¹ obejmuje różne publikacje.

Na podstawie „Niebinarnego Spisu Powszechnego” jesteśmy w stanie przytoczyć formy zaimków najczęściej używane przez osoby niebinarne w Polsce. W mowie są nimi mianowicie rodzaj męski, rodzaj żeński, rodzaj neutralny, rodzaj postpłciowy, liczba mnoga — rodzaj męskoosobowy, liczba mnoga — rodzaj niemęskoosobowy, liczba mnoga — rodzaj neutralny oraz unikanie form nacechowanych płciowo (Misiek et al., 2024).

W piśmie są to formy *on/je, onx/jex, on/a/jego/jej, ona/jae, onie/ich, ony/ich, ona/ich, oni/e/ich, one/ich, oni/ich, ne/nego, onu/jejo, onu/jenu, ono/eno, vono/vego, ono/ich, ono/jenu, ono/jeno, ono/jejgo, ono/jej, ono/jego*.

W naszej pracy, odnosząc się do rodzaju neutralnego, łączymy wszystkie warianty odmiany zaimka „ono”, również te tworzące neologizmy w niektórych przypadkach, np. „ono/jejgo” oraz „ono/jeno”. Za rodzaj postpłciowy rozumie się tzw. dukaizmy, których użycie jest niezwykle ciekawym zjawiskiem. Źródłem tych form jest powieść science fiction *Perfekcyjna niedoskonałość* autorstwa Jacka Dukaja z 2004 roku. W powieści tej pisarz wykreował koncept istot postludzkich, to znaczy stojących wyżej od *homo sapiens* w łańcuchu ewolucji ludzkiego gatunku. Istoty te nie posiadają ciała biologicznego, a swoją fizyczną manifestację potrafią tworzyć na własne życzenie i nie jest ona stała, zatem stosowanie wobec nich języka binarnego płciowo mija się z celem. Dzięki polskiej społeczności osób niebinarnych szukającej reprezentacji w języku dukaizmy mocno zyskały na popularności, co skłoniło autora *Perfekcyjnej niedoskonałości* do upublicznienia oryginalnych tabel gramatycznych na swojej oficjalnej stronie, tak aby ułatwić ich stosowanie (Dukaj, 2022).

¹ Nomenklatura preferowana przez osoby członkowskie kolektywu (Vos, 2022).

Obecność tyłu rodzajów zaimków neutralnych mogłaby wskazywać na dużą możliwość wyboru spośród neutralnych form przy tłumaczeniu zaimków osób niebinarnych w mediach, jednak tłumaczenia przeanalizowane przez nas na potrzeby tego artykułu nie do końca popierają tę hipotezę.

3. Dane

Mówiąc o danych, należy wspomnieć najpierw o procesie ich szukania, ponieważ umożliwia to większy wgląd w środowisko polskich tłumaczeń w tym zakresie. Postaci niebinarnych płciowo w szeroko pojętych mediach, w szczególności tych popartych oficjalnym wydaniem (w przeciwieństwie do historii udostępnionych przez mniejszych twórców do ogólnego wglądu) nie ma za wiele. Co za tym idzie, historii tych w języku polskim jest jeszcze mniej, co doprowadziło do zaprezentowania skromnej i niepewnej listy postaci, która z zastosowaniem bardziej rygorystycznej selekcji stała się jeszcze skromniejsza. Mimo tej małej liczby postaci konieczne było wyznaczenie dalszych kryteriów kwalifikujących postać do analizy. Innymi słowy, należało szukać przypadków takich, w których tłumacz nie mógł tak po prostu uzasadnić użycia standardowych zaimków płciowych.

Mając to na względzie, autorki kierowały się poniższymi kategoriami:

- ▶ postać musi używać wyłącznie zaimków neutralnych (z dopuszczalnymi wyjątkami);
- ▶ postać ta nie może być uosobieniem konceptu czy przedmiotu, jej imię nie może pochodzić od rzeczownika pospolitego²;
- ▶ postać ta musi mieć twarz, imię; musi mówić i zostać wspomniana więcej niż jeden raz.

Dużym problemem okazała się skromna obecność wielu wcześniej znalezionych postaci w ich mediach źródłowych. Wiele niebinarnych płciowo postaci zostało przez nas usuniętych z listy. Często pojawiały się w tle, na chwilę, nie mówiły o sobie ani nie mówiono o nich wystarczająco dużo. To powodowało, iż nie dało się uzyskać odpowiedniej próbki tekstu. Niejednokrotnie jedyne szczegóły o zaimkach i tożsamościach postaci można było znaleźć w mediach społecznościowych twórców, w formie postów opublikowanych już po wydaniu utworów.

² Tutaj wyjątkami były postacie Sznurka (*Pullstring*) oraz Skażenia (*Pollution*), ponieważ nie używają zaimków, na jakie wskazywałaby forma rzeczowników pospolitych, od których pochodzą ich imiona.

Z podobnego powodu zostałyśmy zmuszone do zrezygnowania w naszych tabelach z powszechnie przyjętego zapisu zaimków na zasadzie „ona/jej”, *they/them*. Z uwagi na różnorodność odmiany form neutralnych bardzo często dostępne dialogi i wypowiedzi nie były wystarczające, aby wiedzieć, który dokładnie wariant odmiany „ono” został użyty.

Problem tej nikłej obecności niebinarności w tekstach źródłowych mógł również wpłynąć na decyzje tłumaczy. Mogli oni nie uzyskać odpowiedniej liczby informacji z kontekstu tak niewielu wypowiedzi dotyczących danej postaci, wobec czego aspekt ten w niektórych przypadkach mógł zostać przez kogoś pominięty. Istnieją jednak podstawy, aby wątpić w to, że jest to jedyny powód zastanawiających czasami decyzji tłumaczy, co omówione zostanie w dalszej części pracy.

Można zaobserwować, że neutralność płciowa w mowie staje się coraz ważniejsza w wielu różnych kulturach i językach. Różnorodność form niebinarnych w innych językach, takich jak kataloński oraz japoński, bada np. Jakub Paczula w swojej pracy *(Nie)binarny kod językowy. O neutralności płciowej w języku polskim* (2023).

Zyskujące na popularności zjawisko dbania o mowę neutralną płciowo związane jest z faktem, że osoby niebinarne płciowo coraz częściej mówią o swoim włączeniu do dyskursu publicznego. Są one zatem w stanie wyrazić swoją tożsamość płciową poprzez różne warstwy języka. Niektóre języki, jak język polski, nie przewidują tego od samego początku. W języku polskim każdy rzeczownik ma przypisany jeden z trzech występujących rodzajów: męski, żeński lub nijaki. Tak przypisany rodzaj widoczny jest szczególnie przy użyciu czasu przeszłego czasowników, a także przy zastosowaniu liczebników oraz odmiany przymiotników opisujących postać. Wszystkie nowo pojawiające się elementy bądź trendy w języku nie występują pojedynczo, są otoczone całą siecią relacji syntaktycznych. Jak zauważa Zenon Klemensiewicz:

[j]ęzyk nie jest luźnym zbiorem głosek, wyrazów, konstrukcji składniowych, ale stanowi strukturę systemową, której komponenty w różny sposób są od siebie wzajemnie zależne. I dlatego każda zmiana w pewnym szczególe pociąga za sobą konsekwencje, które mogą jej sprzyjać lub stawiać opór (1982, s. 701).

Obecny stan dialektu płci niebinarnej jest niestabilny, chaotyczny lub heterogeniczny. Oznacza to jednak, że osoby posługujące się zaimkami neutralnymi są świadome jego znaczenia i szeregu możliwości. Znalezienie neutralnej składni, nawet jeśli jest ona zapomniana lub nieznana, może ożywić nasz język. Fakt, że istnieje tak wiele form ekspresji, świadczy również o bogactwie i różnorodności wyboru.

4. Media

4.1. Animacje

Tabela 1. Animacje

Tytuł oryginału i przekładu	#	Postać	Oryginał	Napisy	Dubbing lub lektor	Odcinek źródła*
She-Ra and the Princesses of Power <i>She-Ra i Księżniczki Mocy**</i>	1	Double-Trouble <i>Kłopotowski</i>	they	opuszczenie	opuszczenie	S4E03
Steven Universe: Future	2	Shep	they	nie dotyczy	on	S1E09
Craig of the Creek <i>Craig znad potoku</i>	3	Merkid	they	nie dotyczy	ono	S2E37
	4	Angel Jose	they	nie dotyczy	on	S2E19
	5	Pullstring <i>Sznurek</i>	they	nie dotyczy	oni	S2E11
Harley Quinn	6	Tefe Holland	they	ona	ono	S4E05
The Owl House <i>Sowi Dom</i>	7	Raine Whispers <i>Szeptucha</i>	they	on ono	on	S2E07
	8	Masha	they	ona	opuszczenie	S2E10

*Kody odcinków: S – season (sezon), E – episode (odcinek).

**Kursywą zapisano w tabelach polskie tłumaczenie.

Źródło: Opracowanie własne

W zakresie animacji zaobserwowaliśmy kilka zjawisk. Pierwszym jest zmiana zaimków na charakterystyczne dla języka polskiego, czyli nacechowane płciowo. Kolejnym, na podstawie założeń przyjętych przez osobę tłumaczącą, jest użycie zaimków neutralnych płciowo. Wreszcie najciekawszy dla nas przypadek – opuszczenie tłumaczenia dialogów danej postaci lub brak zwrotu wobec niej w trzeciej formie liczby pojedynczej oraz w czasie przeszłym, aby uniknąć przekładu niekonwencjonalnych dla tłumacza zaimków. Dodatkowo dało się zauważyć zamienne użycie zaimków binarnych oraz neutralnych – celowe i niecelowe.

Jako przykład zmiany zaimków na binarne na podstawie prezencji danej postaci możemy powołać się na postać Shep ze *Steven Universe*, postać w wersji oryginalnej używającą zaimków *they/them*. W polskiej wersji zostały przez tłumacza użyte zaimki męskie.

W przypadku animacji *Sowi Dom* (*The Owl House*), w którym postaci niebinarne to Szeptucha (Raine Whispers) oraz Masha, tak jak w wyżej przytoczonym przykładzie, brakuje ponownie standaryzacji tłumaczenia zaimków neutralnych. Obie postaci określane są w oryginale za pomocą zaimków *they/them*, jednak tylko w przypadku Szeptuchy zostało użyte tłumaczenie ich na „ono”. W kontekście

postaci Mashy tłumaczenie zostało całkowicie pominięte; opuszczono wypowiedź o tej postaci w trzeciej osobie liczby pojedynczej i zastąpiono to odniesieniem się jedynie do przedmiotu trzymanego przez postać w dłoniach:

(1)

„They hold Hexes Hold'em Cards”.

ORYGINAŁ

„Karty do czaro-pokera!”

NAPISY, DUBBING

(*Sowi Dom*; sezon 2, odcinek 10)

W serialu *Craig znad Potoku* (*Craig of the Creek*) możliwe jest zaobserwowanie większej różnorodności w podejściach do tłumaczeń. Postacie Merkid, Angel Jose oraz Sznurka (Pullstring) są tłumaczone na trzy różne sposoby: „ono”, „on”, oraz „oni”. Wygląd postaci Merkid nie jest nacechowany płciowo. Jest to stwór morski, bez znaczących cech, które umożliwiłyby określenie płci. Zaimki odnoszące się do Sznurka, mimo posiadania długich włosów, które często wydają się dla tłumaczy wyznacznikiem „przydzielenia” bohaterowi rodzaju żeńskiego, zostały przetłumaczone na „oni/ich”, być może dlatego, że zostały one bezpośrednio przekazane w tekście. Angel natomiast prezentuje się konwencjonalnie męsko i stąd możliwe wynikała decyzja tłumacza o użyciu zaimków męskich.

(2)

„This is Pullstring, they prefer they/them³ pronouns”.

ORYGINAŁ

„To Sznurek i mówi się o nich oni/ich”.

DUBBING

(*Craig znad potoku*; sezon 2, odcinek 11)

Potwierdzając tę passę niekonsekwencji w stosowaniu przetłumaczonych zaimków, tym razem w animacji dla dorosłych, kolejną postacią jest Teffe Holland z *Harley Quinn*. Podobnie, w oryginalnej wersji anglojęzycznej używa się w stosunku do postaci zaimków *they* – w polskiej wersji tłumaczeniowej następuje za to stosowanie zarówno zaimków „ona”, jak i „ono”.

Najciekawszym zaobserwowanym przez nas przypadkiem unikania tłumaczenia zaimków postaci niebinarnej jest postać Double Trouble (Kłopotowskiego)

³ Wszystkie pogrubienia lub podkreślenia w cytowanych kwestiach z animacji, gier wideo, seriali i książek pochodzą od autorek.

z animacji *She-ra i księżniczki mocy* (*She-ra and the Princesses of Power*). Postać ta jest zmiennokształtnym stworzeniem i prezentuje się androgynicznie. W oryginalnym serialu głos postaci Double Trouble podkłada osoba niebinarna, Jacob Tobia. W wersji polskiej głosu użył Waldemar Barwiński. Jeszcze w roku 2020 niebinarność Double Trouble była wyraźnie zredukowana do męskich form płciowych we wszystkich kwestiach dialogowych (Misiek, 2020). Double Trouble zmieniono na Kłopotowskiego, zarówno w dubbingu, jak i w napisach. Tłumaczenie zostało także zmienione. Problem został rozwiązany przez kompletne uniknięcie odniesień do Double Trouble. W artykule *Misgendered in Translation?: Genderqueerness in Polish Translations of English-language Television Series* Szymon Misiek omawia bardziej szczegółowo wypowiedzi tłumaczki odpowiedzialnej za przekład *She-Ry*, która stwierdziła, iż form neutralnych płciowo nie użyła, bo są „niepoprawne gramatycznie” (Dłużewska, 2019).

(3)

„[...] I was getting into character”.

ORYGINAŁ

„[...] wczuwałem się w postać”.

TŁUMACZENIE Z 2020 R.

„[...] To dla dobra postaci”.

TŁUMACZENIE Z 2024 R.

(*She-Ra i księżniczki mocy*; sezon 4, odcinek 3)

(3a)

„I knew there was a reason I liked you”.

ORYGINAŁ

„Wiedziałem, że nie bez powodu cię polubiłem”.

TŁUMACZENIE Z 2020 R.

„Widać, że nie bez powodu się tak lubimy”.

TŁUMACZENIE Z 2024 R., NAPISY

„Od początku przypadłaś mi do gustu”.

TŁUMACZENIE Z 2024, DUBBING

(*She-Ra i księżniczki mocy*; sezon 4, odcinek 3)

Pełna rekonstrukcja zdań nastąpiła w obu wersjach tłumaczenia. Co ciekawe, jedna kwestia nie została zmieniona pod kątem tłumaczenia, a pod kątem dźwiękowym:

(3b)

„I don't know what I would've done if you hadn't shown up”.

ORYGINAŁ

„Dzięki, że mnie uratowałeś. Nie wiem, co bym bez ciebie zrobiła”.

NAPISY

„Nie wiem, co bym zrobiła, gdybyś się nie pojawił [...]”.

DUBBING

(She-Ra i księżniczki mocy; sezon 4, odcinek 4)

We fragmencie 3b w napisach ominięto formę płciową do poprawienia. Za to dubbing prezentuje kreatywne rozwiązywanie problemów. Znak graficzny „[...]” jest w tym przypadku symbolem brakujących danych. Jakkolwiek brzmiała ta kwestia w tłumaczeniu wcześniej, tak teraz usłyszenie wybranej formy płciowej nie było możliwe, ponieważ końcówka dialogu została wyraźnie ściszona. Przypadek *She-Ry* pozwala dostrzec, jak bardzo społeczność, która powstała przy tym medium, może wpłynąć na zmiany w tłumaczeniu.

4.2. Gry wideo

Tabela 2. Gry wideo

#	Tytuł	Postać	Oryginał	Przekład	Źródło
1	Apex Legends	Bloodhound	they	onu	(Electronic Arts Inc., 2023)
2	Valorant	Clove	they	onu	(Riot Games, 2024)
3	Bugsnax	Floofy Fizzlebean	they	onu	(Young Horses, 2020)
4	Hearthstone	Varden Dawngrasp <i>Varden Darzybrzask</i>	they	onu	(Blizzard Entertainment, 2021)
5	Star Wars: Squadrons	Keo Venzee	they	opuszczenie	(Motive Studio, 2020)
6	Battlefield 2024	Emma „SUNDANCE” Rosier	they	onu	(Electronic Arts Inc., 2023)

Źródło: Opracowanie własne

Gry wideo stały się bardzo rozwiniętym medium i potężnym narzędziem do opowiadania historii, umożliwiając graczom wcielenie się w postacie przeżywające specyficzne doświadczenia. Niestety, przekłady gier na język polski są nieliczne i zazwyczaj ograniczają się do głównego menu i ustawień. W świetle tych faktów polskich tłumaczeń postaci niebinarnych mamy szyć, z czego trzy z nich to tzw. strzelanki FPS (*First-Person Shooter*), czyli jeden z gatunków gier komputerowych, w którym akcja przedstawiana jest z perspektywy postaci pierwszoplanowej, a rozgrywka skupia się na walce z użyciem broni palnej. Osoba grająca obserwuje

fikcyjny świat oczami bohatera. Tłumaczenia te prezentują jednak ciekawe zjawisko – mianowicie wszystkie wykorzystały dukaizmy, to jest wyżej wymienione neozaimki „onu/jenu”.

Można uznać, że trend ten rozpoczęła tłumaczka Ola Lubińska, która podjęła się przekładu przygodowej gry *Bugsmax*. W wywiadzie z redakcją bloga „6 kolorów gier” opowiedziała więcej o tym procesie, jak i o tym, że *Bugsmax* stało się pierwszą grą, w tłumaczeniu której wykorzystano dukaizmy. Lubińska, chcąc uhonorować tożsamość niebinarnego stworka Floofy’enu, natrafiła na materiały Rady Języka Neutralnego i spośród nich wybrała właśnie dukaizmy. Tłumaczka zauważyła:

[m]iałam i nadal mam wrażenie, że w polszczyźnie, z jej dość sztywnym systemem gramatycznym, postaci niebinarne zasługują na coś zupełnie nowego, swojego, odrębnego i właśnie to chciałam promować. Coś, co od razu wysłał sygnał, że dana postać jest pod jakimś względem odmienna i że to jest okej. Dukaizmy wydały mi się pod tym względem najlepsze: wyjątkowe, ciekawe, relatywnie umocowane w tekstach (6 Kolorów, 2021).

Floofy Fizzlebean nie był⁴ jednak pierwszą niebinarną postacią w grze przełożonej na język polski. Pierwszą taką postacią był Bloodhound, postać wprowadzona przez Electronic Arts do gry *Apex Legends* w 2019, rok przed powstaniem tłumaczenia do *Bugsmax*. Sam wygląd Bloodhound, którego twarz i ciało są w pełni zakryte, nie pozwala określić płci postaci. Wszystkie oficjalne teksty zwracały się do nu per *they* (Electronic Arts Inc., 2019). Jedyną sugestią może być kobieco brzmiący głos, który podkładała Allegra Clark, i właśnie na to najwidoczniej powołano się w pierwszej wersji tłumaczenia, gdyż przy wypuszczeniu na polskie serwery Bloodhound stała się kobietą. Co ciekawe, na ten moment Bloodhound już nie jest opisanu jako „technologiczna tropicielka” (Electronic Arts Inc., 2020), a jako „technologicznu tropicielu” (Electronic Arts Inc., 2023). Na podstawie krótkiej wymiany na forum gry, gdzie jeden z graczy uznał użycie dukaizmów jako możliwy błąd w tłumaczeniu, można wywnioskować, że zmiana tłumaczenia została wprowadzona w życie w okolicy lutego 2022 (Tłumaczenie Apex, 2022). Niestety żadne oficjalne dzienniki poprawek i opisy patchów (aktualizacji gry mającej na celu poprawienie drobnych błędów) nie odnotowują tej zmiany.

Również w środowisku gamingowym znalazł się niestety przypadek uniknięcia tłumaczenia, którego ofiarą padł jeden z bohaterów niezależnych obecnych w grze *Star Wars: Squadrons*; chodzi o Keo Venzee. Co ciekawe, postać Keo pojawiła się również w krótkim opowiadaniu opublikowanym na stronie EA, gdzie

⁴ Autorki tekstu zdecydowały się na użycie w tekście neozaimków i innych form gramatycznych w opisie postaci niebinarnych.

już w stosunku do jenu zastosowano, ponownie, dukaizmy (Berry, 2020). To powszechnione tłumaczenie zaimków neutralnych na dukaizmy jest tym ciekawsze, że nie występuje w żadnych innych przeanalizowanych przez nas rodzajach mediów — nawet w serialach, gdzie znaleźliśmy najwięcej tego typu postaci. Także jedyne teksty literackie używające dukaizmów, na jakie udało nam się natrafić, były krótkimi opowiadaniem opublikowanymi na stronach gier (i wobec tego nieuwzględnionymi w podrozdziale „Książki”). Opowiadania te to: wspomniane wcześniej *Światło, które niesiesz* (*The light you bring*), autorstwa Joanny Berry, powiązane z fabułą *Star Wars: Squadrons* oraz *Oblicze w jej gwiazdach* (*The face in her stars*) napisane przez Rowana Williamsa, powiązane z fabułą popularnej gry kooperacyjnej *League of Legends* i opublikowane na oficjalnej stronie wydawcy gry, Riot Games.

4.3. Książki

Książka, medium tekstowe, z jednej strony oferuje większą swobodę w kreacji języka, jednakże z drugiej strony wymaga od tłumacza dogłębnej analizy, jak i zrozumienia kontekstu kulturowego oraz społecznego. Istotnym wyróżnikiem jest też sama natura tego medium, która sprawia, że w dużej liczbie przypadków postacie niebinarne płciowo uwzględniane w tekstach mają bardziej uszczegółowiony wątek dotyczący ich tożsamości.

Mając to na względzie, spośród dziesiątek anglojęzycznych książek opowiadających historie postaci niebinarnych płciowo, przełożonych na język polski i dostępnych do wglądu, znalazłyśmy tylko trzy. Spełniające nasze warunki — dwie. Są to dzieła: *Wszystkiego, co najlepsze* (*I Wish You All The Best*) Masona Deavera (2019), przełożone przez Artura Łukaszę (Deaver, 2022), oraz *Ostatni strzał* (*The Last Shot*) Daniela José Oldera (2018) w tłumaczeniu Anny Hikiert-Berezy (Older, 2019).

Drugi z tych utworów jest kolejną pozycją na naszej liście powiązaną z uniwersum *Gwiazdnych Wojen*. Taka Jamoreesa nie jest jedyną postacią niebinarną z książek tej serii przetłumaczonych na polski, lecz zastosowanie zaimków w stosunku do Eleodie Marcavanyi z utworu *Koniec i początek: Dług życia* (*Aftermath: Life Debt*) autorstwa Chucka Wendiga (2016) już w tekście źródłowym jest zróżnicowane. Wobec tego tłumaczka, którą również była Anna Hikiert-Bereza, nie podjęła się tłumaczenia neutralnych form wcale, pozostając wyłącznie przy zaimkach żeńskich (Wendig, 2017, s. 106). Mimo wszystko, z powodu używania przez postać zaimków binarnych w oryginale (nawet jeśli na przemian z innymi) książka nie spełniała naszych przesłańek do uwzględnienia jej na liście.

Sytuacja jest jednak inna w przypadku Taka Jamoreessa, postaci funkcjonującej w tekście źródłowym wyłącznie jako *they*. Hikiert-Bereza zrównała Jamoreesę z za-

imkiem męskim (Older, 2019, s. 208). Polskie tłumaczenie nie było jedynym, które zdecydowało się na maskulinizację postaci Jamoreissy, co autor książki publicznie skomentował, nazywając używanie języka nacechowanego płciowo w tłumaczeniach działaniem niepoprawnym oraz wymazaniem kulturowym (Older, 2020).

Kompletnie odmienne podejście zaprezentował Artur Łuksza w przekładzie *Wszystkiego, co najlepsze*. Ben De Backer jest postacią, której transpłciowość jest istotnym elementem fabuły, co zostało uwzględnione w tłumaczeniu. Zdecydowano się na wybór zaimków „ono/jeno”, lecz nie od razu. W wywiadzie z Wojtkiem Dyrdą dla strony wydawnictwa We Need YA Łuksza wyjawia, że początkowo zdecydował się na podobne, lecz inne „ono/jego”:

[n]ajpierw pisałem tę książkę z zaimkami ono/jego. Później któraś z osób w We need YA, chyba Ania, zaproponowała, żeby zmienić na ono/jeno, z elementami postpłciowymi. Moim zdaniem to była dobra myśl, ponieważ zerwaliśmy z „jego”, które wskazywało na formę męską, i ekspresywność Ben tylko na tym zyskała (Fiałkowska, 2022).

Podejście do zaimków postaci jako narzędzia umożliwiającego ekspresywność jest bardzo pozytywną perspektywą, która daje nadzieję na więcej przekładów motywowanych w podobny sposób.

4.4. Seriale

Tabela 3. Seriale

Tytuł oryginalny i przekład	#	Postać	Oryginał	Napisy	Lektor	Odcinek źródła
One Day at a Time	1	Syd	they	oni ona	oni ona	S2E3
	2	Margaux	ze/zir	zon/zej	ono	S2E3
Good Trouble	3	LP Brady	they	ono		S2E5
Batwoman	4	Evan Blake	they	ono	on	S2E8
Grey's Anatomy <i>Chirurdzy</i>	5	dr Kai Bartley	they	ono	ona	S18E5
Sex Education	6	Cal Bowman	they	oni opuszczenie	ono	S3E2,8
Billions	7	Taylor Mason	they	oni ona	oni ona	S2E2
And Just Like That <i>I tak po prostu...</i>	8	Rock Goldenblatt	they	ono ona	ono ona	S1E5,10
	9	Che Diaz	they	on ona	oni ona	S1E6

Tytuł oryginalny i przekład	#	Postać	Oryginał	Napisy	Lektor	Odcinek źródła
Our Flag Means Death <i>Nasza bandera znaczy śmierć</i>	10	Jim Jimenez	They	opuszczenie ono	ona ono	S1E7 S2E3
Heartbreak High <i>Szkoła złamanych serc</i>	11	Darren Rivers	they	ono on	oni on	S1E1 S1E2
The Summer I Turned Pretty <i>Tego lata stałam się piękna</i>	12	Skye	they	ono	ono	S2E5
Good Omens <i>Dobry omen</i>	13	Pollution <i>Skażenie</i>	they	oni	oni opuszczenie	S1E4,6
The Sex Lives of College Girls <i>Życie seksualne studentek</i>	14	Tova	they	ono	ono	S1E7

Źródło: Opracowanie własne

Forma seriali umożliwia zagłębienie się w historię postaci na przestrzeni kilku, kilkunastu odcinków. Ludzcy aktorzy nadają postaciom wielowymiarowość w więcej niż jednym aspekcie, lecz również umożliwiają – nie tylko widzom, lecz także tłumaczom – formowanie większej liczby przypuszczeń i założeń odnośnie do bohaterów. W serialach zaobserwowałyśmy często występujące różnice między tłumaczeniem zaimków w napisach a w wersji z lektorem. Wersje tłumaczeń, które udało nam się wyróżnić w przygotowanych przez nas 14 pozycjach, to: oni, ono, neozaimki (które są szczególnym przypadkiem) oraz, tak jak w przypadku animacji, nadanie zaimków binarnych na podstawie wyglądu postaci; jednak w przypadku seriali częściej występują one razem z zaimkami neutralnymi.

W analizie przedstawiono różnorodność podejść do tłumaczenia zaimków niebinarnych. Spójność i jednolitość tłumaczeń mogą przyczynić się do lepszego zrozumienia i akceptacji tożsamości danych postaci. Niemniej jednak brak jednolitych standardów wśród tłumaczy prowadzi do niekonsekwencji, które mogą wpłynąć na odbiór postaci przez widzów. Notorycznym przypadkiem wśród tłumaczeń seriali były nieregularności i brak konsekwencji – co do ich powodów nasuwa się kilka teorii.

W drugim sezonie *One Day at a Time* jedna z głównych bohaterek, Elena, zapoznaje matkę ze swoją nieheteronormatywną grupą znajomych. Ku zdziwieniu kobiety, wszyscy, przedstawiając się, podają również używane przez siebie zaimki. W tej jednej scenie pojawiają się dwie niebinarne postacie: Margaux i Syd. Margaux w oryginale podaje neozaimki *ze/zir*. W polskich napisach zostało to przełożone na „zon/zej”, a w przypadku wersji z lektorem to „ono/onego”. Margaux jest postacią epizodyczną i pojawia się tylko w dwóch scenach. Syd jednak później zostaje drugą połówką Eleny, tym samym stając się postacią drugoplanową. Syd

przedstawia się jako osoba niebinarna, używająca zaimków *they/them*. Zarówno w tłumaczeniu napisów, jak i w przypadku lektora jest to przełożone na „oni”.

Problem pojawia się w momencie, kiedy w tekście nie użyto *they* lub odmiany tego zaimka bezpośrednio. Wtedy Syd mówi o sobie per „ona”, tak samo jak wszyscy zwracający się do Syd lub wspominający Syd. Wyjątkowo zastanawiająca odsłona tego zjawiska pojawia się w tym samym odcinku, w którym postać ta przedstawia się po raz pierwszy.

(4)

„Oh, nevermind. Uh, I thought... Sorry! Sorry! Sorry”.

ORYGINAŁ

„Nieważne, Przepraszam, pomyliłam się”.

LEKTOR

„Nieważne. Myślałam... Wybacz”.

NAPISY

(*One Day At a Time*; sezon 2, odcinek 3)

Przypadek Syd nie jest jedynym tego rodzaju. Nazwałyśmy to zjawisko przypadkiem „tłumacza z pamięcią krótkotrwałą” i niestety pojawia się takich sytuacji jeszcze kilka. Wśród nich jest to przypadek Taylor Mason z *Billions*, które również zostaje tak samo potraktowane. Taylor także na przestrzeni tego samego odcinka przedstawione zostaje widowni jako *they*. *And Just Like That* prezentuje dwie postacie nieheteronormatywne i w przypadku obojga po raz trzeci (i czwarty) napotykamy „tłumacza z pamięcią krótkotrwałą”. W kwestii dziecka jednej z głównych bohaterek, Rock Goldenblatt, można spotkać jeszcze jeden szczególnie zaskakujący przekład:

(5)

„I don't wanna be labeled as anything. Not as a girl, or boy, non-binary, a Jew, Christian, Muslim... or even a New Yorker”.

ORYGINAŁ

„Nie chcę być zaszufładowana. Jako dziewczyna, chłopak, ani jako osoba niebinarna [...]”.

NAPISY

„Nie chcę żadnych łatek. Dziewczyna, chłopak, niebinarna, Żydówka, chrześcijanka, muzułmanka... ani nawet nowojorcanka”.

LEKTOR

(*And Just Like That*; sezon 1, odcinek 10)

W tłumaczeniach seriali można również napotkać opuszczenia tłumaczenia. W pierwszym sezonie Jim Jimenez z *Nasza bandera znaczy śmierć* (*Our Flag Means Death*), tak samo jak Bloodhound z *Apex Legends*, zostało potraktowane zmianą tłumaczenia w przypadku misgenderowania, czyli celowego lub nieświadomego odnośzenia się do osoby, używając zaimków niezgodnych z jej preferencjami. W serialu jednak zamieniło się to w opuszczenie tłumaczenia. Aktualizacja przekładu objęła niestety jedynie napisy. W kwestiach lektora nadal można usłyszeć: „Jesteś dziwnie skryta” (sezon 1, odcinek 7) i inne podobne wyrażenia użyte wobec Jim, nawet po tym, jak niebinarna tożsamość Jim została już fabularnie ustalona i inne postaci zaczęły w stosunku do tej postaci używać zaimków *they* oraz *them*. W drugim sezonie serialu można jednak zaobserwować wyraźną zmianę, ponieważ Jim jest wtedy już określane jako „ono” i używa neologicznych form neutralnych, mówiąc o sobie w czasie przeszłym, co jest spójne w tłumaczeniu zarówno napisów, jak i lektora:

(6)

„I kissed somebody”.

ORYGINAŁ

„Całowałam się z kims”.

NAPISY, LEKTOR

(Nasza bandera znaczy śmierć; sezon 2, odcinek 3)

Jedynie inne spójne tłumaczenia zaimków można zaobserwować w *Tego lata stałam się piękna* oraz w *Życiu seksualnym studentek*, gdzie zdecydowano się na użycie formy „ono”. W serialu *Good Trouble* zaimki neutralne postaci niebinarnej, LP Brandy, również zostały przetłumaczone na „ono”, jednak brakuje oryginalnej wersji lektorskiej, co uniemożliwia porównanie tych danych.

W przypadku Evan Blake, postaci z serialu *Batwoman*, występuje różnica między tłumaczeniem zaimków w wersji z napisami oraz wersji lektorskiej. W wersji lektorskiej użyto zaimków „on”, podczas gdy w wersji z napisami funkcjonuje „ono”. W *Chirurgach* (*Grey's Anatomy*) występuje taka sama niespójność, ponieważ w napisach wobec dr Bartley wykorzystywana jest forma „ono”, a w wersji lektorskiej można zaobserwować zamienne stosowanie binarnej formy „ona”.

(7)

„Zmieniłaś stężenie komórek?”

LEKTOR

„Zmieniłoś stężenie zawiesiny?”

NAPISY

(Chirurdzy; sezon 18, odcinek 5)

Darren Rivers ze *Szkoły złamanych serc* (*Heartbreak High*) jest za to przykładem, kiedy zarówno w przypadku napisów, jak i lektora użyto form neutralnych, lecz różniących się od siebie:

(8)

„– Nie może zostać. Pokój będzie dla niego za mały”.

„– Dla nich. Pokój jest za mały dla nich”.

LEKTOR

„– Nie będzie mógł tu zostać”.

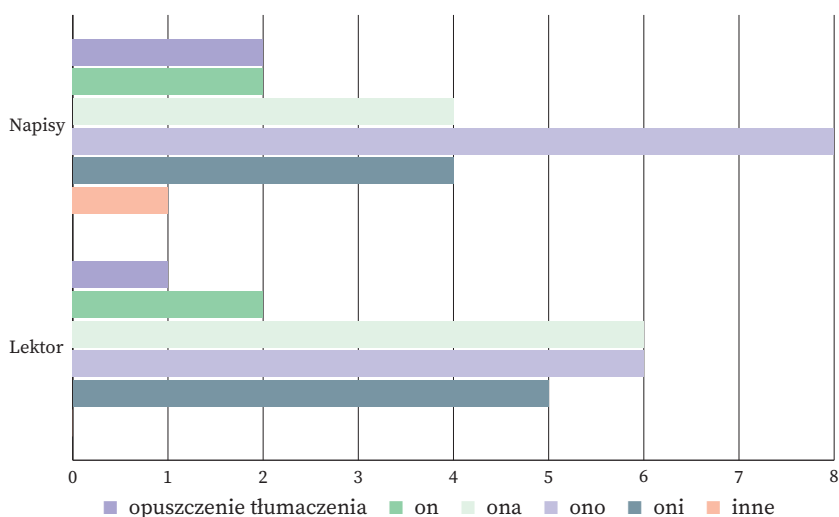
„– Mogło. Mogło tu zostać”.

NAPISY

(*Szkoła złamanych serc*; sezon 1, odcinek 2)

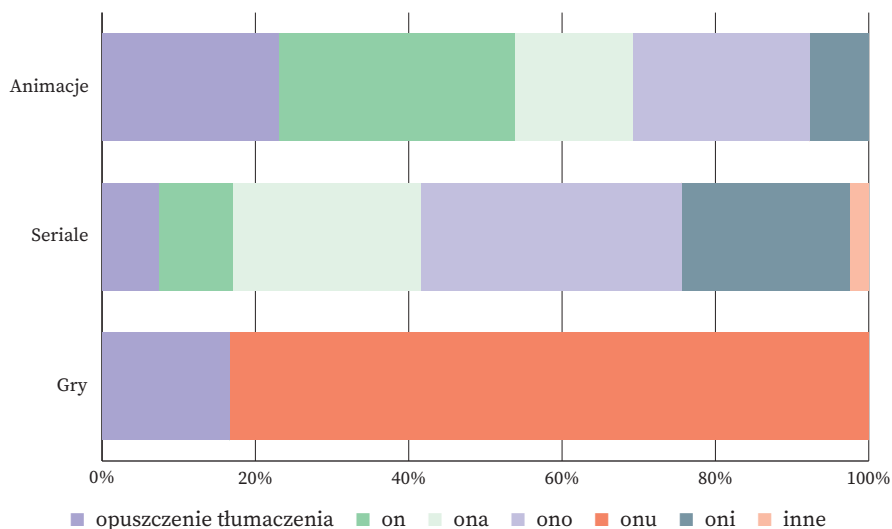
5. Podsumowanie danych

Ze względu na liczbę postaci uwzględnioną w podrozdziale „Seriale” postanowiliśmy poświęcić im osobny wykres podsumowujący dane.

Wykres 1. Seriale
Źródło: Opracowanie własne

Wykres ten pozwala jasno zauważyć przewagę zaimków neutralnych nad innymi, z „oni” znajdującym się na drugim miejscu. Tłumaczenie lektora za to częściej używa zaimka „ona” wobec postaci niebinarnych.

Wykres 2. Porównanie danych procentowych
Źródło: Opracowanie własne

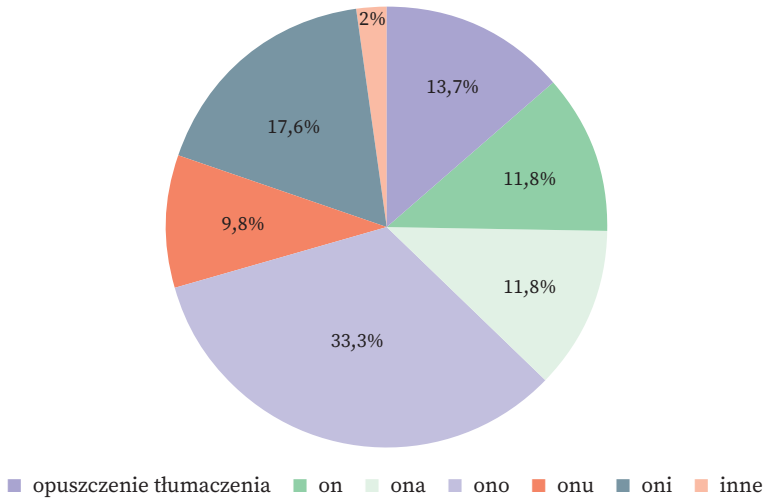
Wykres słupkowy prezentuje liczby różnych zaimków w tłumaczeniu oraz liczbę przypadków ich pominięcia w trzech różnych kategoriach: filmy animowane, seriale i gry:

- ▶ filmy animowane: wysoka częstotliwość zmiany tłumaczenia; prym wiodą zaimki „on” i „ona”;
- ▶ seriale: równomiernie rozmieszczone zaimki z przewagą „oni”;
- ▶ gry: prym wiodą „onu”.

Kołowy wykres przedstawia udział procentowy wszystkich zaimków występujących w filmach animowanych, serialach i grach:

- ▶ ono: 33,3%;
- ▶ oni: 17,6%;
- ▶ opuszczenia: 13,7%;
- ▶ on i ona: po 11,8%;
- ▶ onu: 9,8%;
- ▶ inne: 2,0%.

Wykres procentowy pokazuje, że zaimek „ono” występuje zdecydowanie najczęściej. Na drugim końcu znajdują się „inne” i „onu”.

Wykres 3. Suma danych bez podziału na kategorie
Źródło: Opracowanie własne

Dane te sumują wybory tłumaczy, ale nie techniki tłumaczenia. W praktyce zaimki te nie są stosowane konsekwentnie w dużej liczbie mediów przez nas analizowanych, co nasuwa wątpliwości odnośnie do intencji niektórych tłumaczeń. Sam aspekt socjolingwistyczny i kulturowy tych zjawisk jest tematem tak głębokim, że wymagałby kilku dalszych artykułów, jeśli nie szerszych badań interdyscyplinarnych.

6. Wywiad z Andream Vos i Szymonem Miśkiem, członkami Rady Języka Neutralnego, 11 czerwca 2024 roku

Chcąc uzyskać dokładniejszy wgląd w problematykę przekładu zaimków neutralnych, zwróciliśmy się z pytaniami do Rady Języka Neutralnego: kolektywu, z którego źródeł wielokrotnie korzystałyśmy podczas pisania pracy, a z którego zasobów czynili użytek również tłumacze. Na nasze pytania odpowiedziały Szymon Miśiek oraz Andrea Vos.

Czy tłumacze zwracają się do kolektywu z pytaniami odnośnie do problematyki przekładu zaimków *they/them*?

SzM: Tak. Czasem to są pytania bardziej ogólne (np. czy rodzaj neutralny to dobry odpowiednik „they”), czasem bardziej szczegółowe (np. jak odmieniać imię niebinarnej postaci).

Czy częstotliwość konsultacji w sprawie tłumaczeń zwiększyła się w jakimś stopniu przez ostatnie lata? Jeśli tak, czy był jakiś okres, w którym ten przyrost był najbardziej widoczny? Czy są jakieś teorie na temat tego, co go spowodowało? (np. czy zapoczątkowało to jakieś wydarzenie etc.)

AV: Zdaje mi się, że wręcz przeciwnie (choć musiałbym pogrzebać w naszej skrzynce mailowej, żeby to potwierdzić konkretnymi liczbami). Początek naszej działalności (jesień 2020) zbiegł się w czasie z większą widocznością niebinarności w mediach (np. Margot Szutowicz, Jonathan van Ness), pojawiło się też medialne zainteresowanie naszym projektem — i dostawałośmy wtedy sporo pytań. Z czasem zebraliśmy odpowiedzi w formie artykułów opublikowanych na naszej stronie, więc powodów do pytania zrobiło się trochę mniej — a jeśli pytania się pojawiają, często możemy po prostu odesłać zainteresowanych do już istniejących materiałów.

Jesteśmy świadomi, że RJN była konsultantem w sprawie pewnych przekładów. W jaki sposób osoby członkowskie pomagają w tłumaczeniach? Na czym polega taka współpraca i jak zazwyczaj przebiega taki proces?

AV: Głównie pomagamy, konsultując gotowe tłumaczenia w ramach *sensitivity review*. Zgłaszają się do nas wydawnictwa czy studia gier, podsyłają przedpremierowe PDF-y z książką albo arkusz z opcjami dialogowymi z gry i proszą o komentarze. Odnosimy się do zawartości, dajemy sugestie, czasami napiszemy też recenzję na naszego bloga i pomożemy promować książkę w social mediach; jeśli jest taka chęć ze strony wydawnictwa, zgadzamy się też na użycie naszego logo na okładce.

Często jest to praca „pro bono”, chcemy pomagać publikacjom szerzącym wiedzę o niebinarności, ale czasem pracujemy też przy czysto komercyjnych projektach w ramach zlecenia. Paroma projektami tego typu nawet nie mogę się pochwalić — musiałam podpisać NDA (umowa o zachowaniu poufności — przyp. red.), bo dana głośna gra jeszcze nie wyszła.

Ale czasem osoby tłumaczące zgłaszają się też po prostu z krótkimi pytaniami, potrzebują dobrej rady czy inspiracji. Pewnego razu o tym, że moja odpowiedź na takiego maila pomogła przy produkcji gry (*Bugsmax*) i że ekipa zaimki.pl została umieszczona w napisach końcowych, dowiedziałam się dopiero po jej wydaniu.

Bardzo miłym aspektem takiej współpracy jest to, że przeważnie otrzymujemy parę kopii książki, przy której pomagaliśmy, czasem z dedykacją i podziękowaniami od osoby autorskiej czy tłumaczącej.

Czy osoby członkowskie kolektywu mają własne preferencje w kwestii przekładu zaimków postaci niebinarnych? Jeśli tak, jakie one są i co je motywuje?

AV: Mamy wpis na blogu na ten temat: <https://zaimki.pl/t%C5%82umaczenie>. Proponujemy przekład *they/them* przy pomocy form rodzaju neutralnego, a neo-zaimków przy pomocy dukaizmów.

SzM: Można to uzasadnić tak, że spośród niestandardowych form rodzajowych w angielskim i polskim *they/them* i rodzaj neutralny to te najpopularniejsze (w angielskim dodatkowo *they/them* jest najpopularniejsze w ogóle). Obie te formy już wcześniej istniały w języku, a teraz rozszerza się ich zakres użycia (*singular they* użyte w stosunku do konkretnej osoby, a nie tylko generycznie; rodzaj neutralny użyty w stosunku do osoby, a nie tylko np. antropomorfizowanego przedmiotu). Można powiedzieć, że są to formy ekwiwalentne (z drugiej strony, istotną różnicą jest to, że rodzaj neutralny może budzić przykre skojarzenia z uprzedmiotowieniem).

A jeśli chodzi o tłumaczenie neozaimków jako dukaizmów: jedne i drugie są neologizmami (w tej kwestii są ekwiwalentne). Plusem dukaizmów może być, że jest to w miarę spójny i rozbudowany system (dodatkowo, w jakimś stopniu rozpoznawalny w społeczności osób niebinarnych). Dukaizmy brzmią dość naturalnie (np. jest dużo podobieństw w odmianie dukajowego *onu* i standardowych polskich zaimków), a jednocześnie od razu da się zauważyć, że są czymś nowym. Podobnie robi wiele neozaimków (np. *ve/ver/vis*, *fae/faer/faer*, *xe/xem/xyr* – widać podobny sposób odmiany do *she/her/her*, *he/him/his*).

AV: Dodałbym jeszcze tylko, że przede wszystkim takie preferencje czy rekomendacje to właśnie tylko to – a nie sztywne reguły. Jedyne, co jest nienegocjowalne, to to, że należy zadbać, aby niebinarność nie została w przekładzie wymazana czy pominięta. Chodzi bardziej o szacunek dla naszej tożsamości, a mniej o konkretne środki językowe do osiągnięcia tego celu. (Choć oczywiście jeśli tłumaczymy np. wywiad z osobą niebinarną, a nie fikcyjną postacią, osoby tłumaczące powinny też brać pod uwagę preferencje tej osoby, jeśli są znane).

Na naszej stronie jest krótkie podsumowanie polskich niestandardowych form rodzajowych dostępne w języku angielskim, który można podesłać niepolskojęzycznym osobom niebinarnym. Może pomóc w decyzji w przypadku np. wywiadu prasowego: <https://zaimki.pl/english>.

Czy spośród osób będących częścią RJN są takie, które same podejmują się tłumaczeń?

AV: Jednym z założycieli RJN, który nie jest już aktywnym członkiem, jest Paweł „Ausir” Dembowski, który od lat zawodowo zajmuje się angielsko-polskim przekładem literackim. W naszej bazie tekstów jest jedno z tłumaczonych przez niego opowiadań, gdzie korzystał z dukaizmów (<https://zaimki.pl/korpus#Dembowski>).

SzM: Ja się trochę zajmuję przekładem. Z rzeczy zahaczających o wątki niebinarności tłumaczyłem jedną powieść, *YA*, w której główna postać jest osobą niebinarną (niestety, wydawnictwo się zamknęło i książka nie została wydana), i wykład performatywny poetki San Domingo w Centrum Sztuki Współczesnej w Warszawie poświęcony sytuacji osób trans i niebinarnych w Polsce (<https://zaimki.pl/korpus#Domingo>).

Jakie rady dla tłumaczy ma RJN?

SzM: Myślę, że warto problematyzować nasze wybory tłumaczeniowe, np. we wstępie do tekstu albo chociaż przypisie. Mamy wtedy okazję pokazać, że przekładanie niestandardowych form rodzajowych na polski to złożona kwestia i jesteśmy tego świadome. Jeśli osoby czytelnicze nie spotkały się wcześniej z tematem niebinarności albo z daną formą (np. dukaizmami, użytym osobowo rodzajem neutralnym/nijakim), to możemy im te kwestie wyjaśnić.

I to się czasem dzieje. Np. Artur Łuksza, tłumacz powieści *I wish you all the best* (*Wszystkiego, co najlepsze*), pisze we wstępie o tym, czemu zdecydował się przełożyć angielskie *singular they* przy pomocy rodzaju neutralnego i zaimków ono/jeno.

7. Konkluzja

W tym artykule przyjrzałyśmy się podejściom tłumaczy do przekładu zaimków, skupiając się na preferencjach i praktykach stosowanych w różnych mediach. Analiza ta, jak i wywiad z Radą Języka Neutralnego pozwolił nam wyciągnąć poniższe wnioski.

7.1. Różne tłumaczenia w różnych mediach

W zależności od medium (filmy, seriale, książki, gry komputerowe) preferowane są różne sposoby tłumaczenia zaimków. Wynika to z oczekiwań odbiorców docelowych medium, jak i własnych przekonań tłumaczy zajmujących się przekładem danej kategorii. Często zależało to również od tematyki utworu oraz tego, jak istotna dla fabuły była postać i jej tożsamość.

7.2. „Tłumacze z pamięcią krótkotrwałą”

W przypadku seriali wielokrotnie można zaobserwować rażący brak konsekwencji i spójności w sposobie przekładu. Tłumacz niejednokrotnie w różnych kontekstach decydował się na inne tłumaczenie zaimków tej samej postaci lub nie utrzymywał wcześniej ustalonych form zaimków. Takie niezgodności mogą wprawiać odbiorców w zakłopotanie i utrudniają zrozumienie treści oraz prowadzą do pomyłek.

7.3. Opuśczenie tłumaczenia

Zaskakująco często tłumacze, nie potrafiąc podjąć decyzji co do użycia neutralnego płciowo polskiego odpowiednika zaimków i innych form gramatycznych,

podejmowali się kompletnej restrukturyzacji zdań dotyczących danych postaci. Podejścia takiego nie da się nazwać inaczej niż opuszczeniem tłumaczenia. Nie rozwiązuje ono problemu przekładu, odbiera spójne narzędzia do omawiania mediów przez odbiorców. W końcu postaci te istnieją również poza swoimi źródłami, w społecznościach fanowskich i w dyskusjach między odbiorcami. Wycofanie się z tłumaczenia jest równoznaczne z utrudnieniem tego dyskursu.

7.4. Zmiana tłumaczenia

Niejednokrotnie pierwotne tłumaczenia były zmieniane. Powody tych zmian nie były oficjalnie podawane. Aktualizacje te nie były również nigdzie ogłaszane, a namierzyć lub raczej napotkać je można jedynie na podstawie własnych spostrzeżeń. Oznacza to jednak, że poprawa tłumaczeń nie jest czymś niemożliwym oraz że — być może — głos społeczności znaczy coś w tej sprawie.

7.5. Określenie zaimków na podstawie założeń poczynionych przez tłumacza

W niektórych przypadkach tłumacze decydują o użyciu określonych zaimków na podstawie wyglądu lub głosu postaci. Może to jednak prowadzić do stereotypizacji i nieścisłości, szczególnie w kontekście postaci transpłciowych; tym bardziej, że często przy produkcji brały udział osoby transpłciowe, które nie są już jedynie głosem lub twarzą na ekranie. Z tego powodu przy tłumaczeniu zaimków w różnych mediach należy wziąć pod uwagę wiele czynników, takich jak kontekst środowiskowy, oczekiwania odbiorców, specyfika języka i unikanie stereotypizacji. Zapoznanie się z tymi aspektami jest konieczne, aby stworzyć spójne i dokładne tłumaczenie, które odpowiednio odzwierciedla tożsamość postaci i jej znaczenie dla odbiorców.

7.6. Spójne używanie zaimków mnogich, neutralnych „ono” lub dukaizmów „onu”

Tutaj poprzez zwrot „spójne używanie” pozwalamy sobie połączyć dwa przypadki w jeden. Jest to zarówno używanie tych samych form gramatycznych we wszystkich wersjach tłumaczenia (napisy, lektor, dubbing — wszystkie używają tych samych form), jak i używanie ich konsekwentnie, przeciwieństwo wcześniej wspomnianego „tłumacza z pamięcią krótkotrwałą”. Oba zjawiska pozwalają na przekazanie informacji o niebinarności, neutralności płciowej postaci i systematyzują język, który da odbiorcom możliwość opisywania tej postaci poza jej źród-

łem w sposób jasny i zrozumiały dla innych odbiorców. Idealnym rozwiązaniem byłoby występowanie obu zjawisk jednocześnie, a więc konsekwentne używanie ustalonych form neutralnych, jak i zastosowanie tych samych form we wszystkich dostępnych tłumaczeniach danego utworu. W odróżnieniu od innych informacji w tekście, których przekład może się różnić z powodu zróżnicowanych wymagań danych rodzajów tłumaczeń, formy osobowe, z których korzystają postacie, są kluczowe w przedstawieniu postaci odbiorcom, a więc powinny być przetłumaczone jednakowo.

7.7. Przesłanie dla tłumaczy

Podjmując się przekładu tekstu kulturowego, podejmujemy się również przekazania implikacji tego tekstu danej grupie odbiorczej. Możliwość utożsamienia się z postacią pozwala na lepsze zrozumienie tekstu źródłowego, a co za tym idzie, tworzy więź między odbiorcą a mediami, w które się zagłębia. Każdy odbiorca szuka reprezentacji w konsumowanych mediach, a więc lekceważące podejście do przekładu, skutkujące znacznym uproszczeniem, opuszczeniem tłumaczenia lub niedokładnym tłumaczeniem, odbiera te możliwości i zubaża pierwotny utwór. W erze łatwo dostępnych źródeł wiedzy, mając większy wgląd w dyskurs poszczególnych społeczności, niewiele jest wymówek uzasadniających podejście tłumaczy do przekładu wszelkich zjawisk mniej spotykanych lub spraw powiązanych ze specyficznymi subkulturami. Tłumacze nie mogą pozwalać, aby ich własne uprzedzenia stały na przeszkodzie wiernemu przekładowi, i powinni na bieżąco aktualizować bazę wiedzy na temat języka specjalistycznego.

Wkład osób autorskich

Konceptualizacja: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska; weryfikacja danych: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska, Anna Szkonter-Bochniak; analiza formalna: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska; badanie: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska; metodologia: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska; administracja projektem: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska, Anna Szkonter-Bochniak; zasoby: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska; nadzór: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska, Anna Szkonter-Bochniak; walidacja: dr Anna Szkonter-Bochniak; wizualizacja: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska; pisanie — wersja wstępna: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska; pisanie i redakcja — wersja ostateczna: Emilia Kuzior, Magdalena Kowalska, Anna Szkonter-Bochniak.

Wszystkie osoby autorskie przeczytały i zgodziły się na opublikowaną wersję manuskryptu.

Bibliografia

Książki

- Deaver, M. (2019). *I Wish You All the Best*. PUSH, Scholastic Inc.
- Deaver, M. (2022). *Wszystkiego, co najlepsze*. Tłumaczenie Artur Łuksza. Wydawnictwo We need YA.
- Klemensiewicz, Z. (1982). *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa. Wybór prac pod redakcją Anny Kałkowskiej*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Older, D.J. (2018). *The Last Shot*. Del Rey Books, Random House Group, Penguin Random House.
- Older, D.J. (2019). *Ostatni strzał*. Tłumaczenie Anna Hikiert-Bereza. Uroboros.
- Paczula, J. (2023). *(Nie)binarny kod językowy. O neutralności płciowej w języku polskim*. <https://apd.us.edu.pl/diplomas/135442/>
- Wending, Ch. (2016). *Star Wars: Aftermath: Life Debt*. Del Rey Books, Random House Group, Penguin Random House.
- Wendig, Ch. (2017). *Koniec i początek: dług życia*. Tłumaczenie Anna Hikiert-Bereza. Uroboros.

Animacje

- Burnet, M., & Levin, B. (2018). *Craig of the Creek*. Cartoon Network Studios.
- Halpern, J. et al. (2019). *Harley Quinn*. Yes. Norman Productions; DC Entertainment, DC Studios, Warner Bros. Animation.
- Stevenson, N., & Austen, Ch. (2018–2020). *She-Ra and the Princesses of Power*. DreamWorks Animation Television, Mattel Creations.
- Sugar, R. (2019–2020). *Steven Universe Future*. Reżyseria: Kat Morris & Alonso Ramirez Ramos, Cartoon Network Studios.
- Terrace, D. (2020–2023). *The Owl House*. Disney Television Animation.

Gry wideo

- Young Horses. (2020). *Bugsmax*.
- Motive Studio. (2020). *Star Wars: Squadrons*. Electronic Arts Inc.

Seriale

- Calderón Kellett, G., & Royce, M. (2017–2020). *One Day at a Time*. Act III Productions, Sony Pictures Television et al.
- Chapman, H.C. (2022). *Heartbreak High*. Fremantle Australia, NewBe.
- Dries, C. (2019–2022). *Batwoman*. Berlanti Productions, DC Entertainment, Warner Bros. Television.
- Gaiman, N. (2019). *Good Omens*. Amazon MGM Studios, BBC Studios et al.
- Han, J. et al. (2022). *The Summer I Turned Pretty*. Amazon Studios, Sunswapt Entertainment et al.
- Jenkins, D. (2022–2023). *Our Flag Means Death*. Waititi, Human Animals et al.
- Johnson, J. et al. (2019–2024). *Good Trouble*. Freeform Studios et al.
- Kaling, M., & Noble, J. (2021). *The Sex Lives of College Girls*. Kaling International, Warner Bros. Television et al.
- Koppelman, B. et al. (2016–2023). *Billions*. Best Available! TBTF Productions Inc.
- Nunn, L. (2019–2023). *Sex Education*. Eleven Film.
- Rhimes, Sh. et al. (2005). *Grey's Anatomy*. Shondaland, Lionsgate Television, ABC Signature.
- Star, D. (2021). *And Just Like That...* Michael Patrick King Productions, HBO Entertainment.

Pozostałe

- 6 Kolorów. (2021). *Wywiad z Olą Lubińską, tłumaczką pierwszej gry wideo z dukaizmami*. 6 Kolorów. <https://6kolorowgier.pl/od-poczatku-wiedzialam-ze-nie-chce-przepuszczac-flooftyenu-przez-magiel-ciswashingtonu-wywiad-z-ola-lubinska-tlumaczka-pierwszej-gry-wideo-z-dukaizmami>
- Berry, J. (2020). *Światło, które niesiesz — Opowieść Ze STAR WARS™: Squadrons*. Electronic Arts Inc. www.ea.com/pl-pl/games/starwars/squadrons/news/the-light-you-bring-short-story
- Blizzard Entertainment. (2021). *Poznajcie Najemników*. Blizzard News. <https://news.blizzard.com/pl-pl/earthstone/23658052/poznajcie-najemnikow>
- Dembowski, P. [@ausir]. (2020). Niebinarność w „Gwiezdnym Wojnach”. Zaimki.pl. <https://zaimki.pl/blog/gwiezdne-wojny>
- Dłużewska, E. (2019). Awantura o męskie końcówki w kreskówce. *Wyborcza*, <https://wyborcza.pl/7,75410,25383618,awantura-o-meskie-koncowki-jak-polski-netflix-zrobil-z-kopotow.html>
- Dukaj, J. (2022). *Odmiany postplciowe w „Perfekcyjnej niedoskonałości”*. Wydawnictwo Literackie. <https://dukaj.wydawnictwoliterackie.pl/odmiany-postplciowe-w-perfekcyjnej-niedoskonosci/>
- Electronic Arts Inc. (2019). *Meet Bloodhound — Apex Legends Character Trailer*. Apex Legends. YouTube. www.youtube.com/watch?v=euWTbVdRGv0
- Electronic Arts Inc. (2020). *Oddaj cześć starym bogom dzięki tej wyjątkowej skórcie Bloodhound (...)*. www.ea.com/pl-pl/games/apex-legends/news/prime-gaming-offer-season-6-bloodhound-will-of-the-allfather
- Electronic Arts Inc. (2023). *Bloodhound — Technologicznu Tropicielu — Postacie Apex Legends™*. Apex Legends, <https://www.ea.com/pl-pl/games/apex-legends/about/characters/bloodhound>
- Electronic Arts Inc. (2023). *Specjaliści Battlefield 2042 — Emma ‘Sundance’ Rosier*. *Battlefield 2042*, <https://www.ea.com/pl-pl/games/battlefield/battlefield-2042/game-overview/specialists/emma-rosier>
- Fiałkowska, A. (2022). *Kilka słów od tłumacza „Wszystkiego, co najlepsze”*. We Need YA, <https://weneedy.pl/2022/11/07/kilka-slow-od-tlumacza-we-need-ya>
- Krzysztoń, A. (2021). *Niebinarność*. Tranzycja.pl, <https://tranzycja.pl/publikacje/niebinarnosc/>
- Misiek, Sz. (2020). *Misgendered in Translation?: Genderqueerness in Polish Translations of English-language Television Series*. *Anglica*, 29(2), 176–177. <https://doi.org/10.7311/0860-5734.29.2.09>
- Misiek, Sz., Vos, A., & Gołębiowska-Kmieciak, A.T., (2024). *Niebinarny Spis Powszechny 2024 — raport*. Zaimki.pl. Kolektyw „Rada Języka Neutralnego”, <https://zaimki.pl/blog/spis-2024>
- Older, D.J. (2020) *This Is Still Happening in Translations and It's Such a Disappointment*. X (Wcześniej Twitter), <https://x.com/djolder/status/1305540927008788483>
- Riot Games. (2024). *Clove*. Play Valorant, <https://playvalorant.com/pl-pl/agents/clove>
- Tłumaczenie Apex. (2022). Forum EA Answers. Electronic Arts Inc. <https://answers.ea.com/t5/Apex-Legends/Tlumaczenie-apex/m-p/11312830>
- Vos, A. [@andrea]. (2022). *Patronat? Matronat? Mecenat?* Zaimki.pl, <https://zaimki.pl/blog/mecenat>
- Walkiewicz, A. (2022). *Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 1: Wprowadzenie do problematyki i próba systematyzacji*. *Prace Językoznawcze*, 24(1), <https://doi.org/10.31648/pj.7599>

Hidden Identities Away: An Analysis of Polish Translations of Gender Non-Binary Characters' Pronouns in Selected English-Language Media

Abstract. This article presents a collection of data on translating gender-neutral language used when speaking about non-binary characters in English-language media into Polish. Based on 30 translations from various types of media (such as games, television shows, or books), a mixed study was carried out, combining quantitative research in the form of tables and charts with qualitative research, additionally analysing the context of the process of creating some of the translations, and including an interview with two members of the „Neutral Language Council” (Rada Języka Neutralnego) collective formed around the zaimki.pl website, which is a leading source of linguistic wisdom for non-binary people in Poland and beyond. The media analysis is divided according to media categories. It mainly discusses cases that stand out in some way or are cited as an example of a phenomenon observed in translations within a given category. The graphs show the data of translations in the „tv show” category due to containing the most characters, the data of all translations sorted by media category and a common pie chart presenting percentages of the pronouns used, summed up. The interview was conducted through an email exchange. The entire article concludes with a summary of the strategies observed and general conclusions.

Keywords: non-binary, transgender, translation, queer media, polish gender-neutral language

